

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

СИДОРЕЦЬ БОЖЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 340.13+342.76

**ПРАВОМІРНІСТЬ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ
У ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук
Тополевський Руслан Богданович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри теорії та філософії права

кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник

Кагадій Микола Іванович,
Київський національний університет технологій та
дизайну, завідувач кафедри господарського права
юридичного факультету

Захист відбудеться «___» _____ 2015 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19в Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «___» _____ 2015р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реальність гарантій прав і свобод людини є запорукою демократичного розвитку суспільства, його основою, адже згідно з Конституцією України вони визначають зміст діяльності держави та спрямовують її. Водночас, права та свободи можуть зазнавати певних обмежень, певного втручання з боку держави. Оскільки права людини є наріжним каменем соціальних перетворень за допомогою яких вибудовується сучасне демократичне суспільство, заборона надмірного державного втручання у свободу особи в умовах правової держави розглядається як аксіоматична вимога: держава має право втручатися в права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть співмірними з поставленою метою. Отже, питання правомірності втручання в права людини перетворюється в питання визначення меж, умов та принципів правомірного втручання держави у права людини. З іншого боку, постає питання про їх реалізацію судовими та правоохоронними органами в правовій системі України.

Кожна особа може реалізовувати свої права на свій розсуд, вдаватися та сприяти розвитку власної особистості, за умови, що права і свободи інших людей залишаються непорушними. З огляду на це поняття та особливості правомірності втручання держави у права людини, визначені нормами національного та міжнародного законодавства та обґрунтовані у науковій літературі, мають важливе методологічне та практичне значення. Для визначення того, чи діяла держава у конкретній справі в межах наданої їй правової площини, науковці та практики вітчизняної юриспруденції нерідко звертаються до аналізу практики Європейського суду з прав людини.

Все це зумовлює неабияку актуальність для вітчизняної науки і практики дослідження низки питань, пов'язаних зі встановленням меж правомірності втручання держави у права людини в Україні, зокрема з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Це пояснюється нагальною необхідністю впровадження європейських правових стандартів у національну правову систему.

Варто зазначити, що проблема гарантій прав та свобод людини і громадянина, а крізь їх призму й питання правомірності втручання держави у права людини, були об'єктом наукового дослідження із давніх часів, зокрема таких дослідників як: Г. Гегеля, Т. Гобса, Г. Гроція, І. Канта, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, М. Драгоманова, П. Русина, Г. Тичинського, М. Ковалевського, Г. Шершеневича та інших.

У наш час окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються в рамках досліджень таких учених як: Т. Андрусак, М. Анісімова, З. Антонюк, О. Бандурка, В. Бігун, В. Васецький, Ю. Габермас, С. Головатий, Д. Гудима, М. Гуренко, Р. Дворкін, І. Дідовська, В. Добрянський, М. Заінчковський, Р. Калюжний, О. Кінаш, М. Козюбра, К. Коротєєв, Л. Кравченко, С. Максимов, О. Мурашин, А. Мучник, В. Нерсисянц, Є. Носирєва, О. Осинська, І. Панкевич, В. Породько, О. Пушкіна, П. Рабінович, С. Рабінович, О.

Савченко, О. Сосніна, А. Стрекалов, С.Сливка, Ю. Тодика, Р. Тополевський, Р. Ципеліус, Л. Чуркіна, Ю. Шемчушенко, П. Шумський та багато інших. В той же час питання правомірності втручання держави в права людини в Україні й досі залишається недостатньо опрацьованим.

Отже, актуальність теми дослідження обумовлена недостатнім рівнем дослідження поняття «правомірність втручання держави у права людини» у вітчизняній юридичній науці, відсутністю комплексних теоретичних досліджень, присвячених проблематиці правомірності втручання держави в права людини в українській юридичній практиці, а також, відсутністю наукових праць, що узагальнюють досвід практичного застосування системи принципів, які забезпечують правомірність втручання держави в права людини в Україні як у демократичній правовій державі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова розвідка за вказаною тематикою виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ у межах науково-дослідної роботи на тему «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (номер державної реєстрації 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є аналіз поняття, змісту, особливостей та системи принципів правомірності втручання держави в права людини в Україні як елементів комплексного засобу удосконалення вітчизняної юридичної практики.

Для досягнення цієї наукової мети автором сформульовано такі заавдання:

- охарактеризувати ідеальний та реальний аспекти правомірності втручання держави у права людини;
- типологізувати окремі підходи досліджень проблем правомірності втручання держави у права людини;
- обґрунтувати авторське визначення поняття «правомірність втручання держави в права людини»;
- розкрити зміст правомірності втручання держави у права людини;
- визначити відповідність дій держави умовам правомірності втручання у права людини;
- запропонувати класифікацію умов правомірності втручання Української держави у права людини;
- виокремити основні закономірності формування правомірних обмежень прав людини в контексті забезпечення відповідних стандартів прав людини;
- сконструювати систему принципів правомірності втручання держави у права людини у правовій системі України;
- з'ясувати значення умови «необхідність в демократичному суспільстві» для здійснення оцінки правомірності втручання держави у права людини судовими органами України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері дотримання прав людини, які формуються у зв'язку із втручанням держави у цю сферу.

Предметом дослідження є загальні та особливі закономірності визнання правомірності втручання держави у права людини в Україні.

Методи дослідження були обрані відповідно до поставлених у роботі мети та задач з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. Основними серед інструментів розв'язання нашої наукової розвідки стали:

– принцип всебічності дослідження, принцип історизму в дослідженні, принцип комплексності, що ними пронизане все дослідження;

– теорія пізнання апіорі (для розкриття змісту основних понять та інструментальних термінів дослідження у розділі I, II), історичний підхід (для аналізу становлення прав людини та їх взаємовідносин із державою у параграфах 1.1; 2.1); емпіричний підхід – для аналізу актів європейського судочинства в параграфі 3.1); теоретичний (для загального формулювання проблеми втручання держави у права людини в параграфі 3.2; 3.3, та у висновках).

– загальнонаукові, часткові та спеціально-юридичні методи, зокрема: діалектичний (для розмежування меж та обмежень правомірності втручання держави у права людини у параграфі 2.3), системно-структурний та системно-функціональний (для побудови системи принципів правомірності втручання держави у права людини в параграфі 3.2), аналітичний (для моніторингу практики Європейського суду з прав людини у параграфі 3.1), порівняльний (для осмислення основних концепцій розуміння прав людини у параграфі 1.1), конкретно-соціологічний (для аналізу звернень громадян з приводу фактів неправомірного втручання держави у права людини у параграфі 3.1), теоретико-юридичний (для формулювання авторської дефініції правомірності втручання держави у права людини), а також низка доцільних наукових прийомів як поєднання декількох методів.

Наукова новизна результатів полягає в тому, що за характером, змістом і сутністю робота є однією з перших вітчизняних спроб комплексного дослідження правомірності втручання держави у права людини в Україні ґрунтуючись, зокрема, на практиці Європейського суду з прав людини.

Отримані результати дозволили вперше сформулювати певні закономірності (як квінтесенцію обставин та цілей) застосування системи умов правомірності втручання держави у права людини у вітчизняній правовій системі, та виокремити систему принципів щодо забезпечення їх теоретичного відображення та практичної реалізації.

На основі проведених досліджень узагальнено систему тверджень з елементами наукової новизни, зокрема:

уперше:

– запропоновано дефініцію концепту «правомірність втручання держави у права людини» через призму його розуміння як такого, що здійснюється за загальносуспільної необхідності у легальному та легітимному порядку задля збереження національних інтересів держави, соціального захисту суспільства та панування права;

– здійснено класифікацію підходів та напрямів дослідження правомірності втручання держави у права людини;

удосконалено:

– розуміння подвійного характеру правомірності втручання держави у права людини як ідеальної (деонтологічної) та реальної (онтологічної) складових;

– систему закономірностей правомірності втручання держави у права людини як синтез статичного та динамічного аспектів в контексті відповідності дій держави умовам правомірності такого втручання;

– розуміння змісту правомірності втручання держави у права людини;

дістали подальший розвиток:

– класифікація умов правомірності втручання держави у права людини;

– розуміння критерію «необхідний в демократичному суспільстві» як ключового елемента верифікації судами України правомірності втручання органів державної влади в права людини;

– осмислення елементів системи принципів правомірності втручання держави у права людини.

– аналіз тенденцій визначення меж правомірності втручання держави в права людини в сучасних демократичних державах в умовах глобалізації;

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що результати наукових досліджень можуть бути використані у:

– науково-дослідницькій сфері – для подальших наукових досліджень з питань правомірності втручання держави у права людини;

– правотворчій діяльності – з метою вдосконалення системи національного законодавства у сфері обмеження свавільного втручання держави у права людини, уточнення і підвищення ефективності процесу правозастосування;

– правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення механізму верифікації судами України правомірності втручання органів державної влади в права людини з урахуванням критерію «необхідний в демократичному суспільстві»;

– навчальному процесі – при вивченні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Історія політичних та правових учень», «Міжнародне право», у підготовці нових навчальних і навчально-методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом самостійного пошуку автора, що базується на теоретико-правовому обґрунтуванні проблеми правомірності втручання держави у права людини в Україні. Сформульовані положення, узагальнення та висновки автор одержав особисто.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася шляхом оприлюднення основних положень дисертації на засіданні кафедри теорії та історії держави і прав, а також на 5 науково-практичних та науково-теоретичних заходах різних рівнів, зокрема: Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів

«Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 30 вересня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права у забезпеченні законності та правопорядку» (м. Запоріжжя, 11-12 жовтня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правовий вимір сучасних реформаційних процесів в Україні» (м. Львів, 21-22 жовтня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку законодавства України» (м. Запоріжжя, 10-11 листопада 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності» (м. Одеса, 5-6 квітня 2013 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у шести статтях, п'ять з яких опубліковано у фахових виданнях України, а одна – в закордонному фаховому юридичному виданні.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена її об'єктом і предметом, а також метою й завданнями дослідження та складається зі вступу, 3 розділів, 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування на 17 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з них основний текст – 165 сторінки, додатки – 15 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено об'єкт, предмет, мету, задачі та методологію дослідження та розкрито його наукову новизну, теоретичне й практичне значення; висвітлено аспекти, пов'язані з особистим внеском автора в наукову розробку теми, а також подано відомості щодо апробації основних положень дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Загально-теоретичні аспекти втручання держави у права людини» акцентує на тому, що основним вектором дослідження є іманентна вимога гарантування прав та свобод людини та забезпечення правомірності втручання у нього суб'єктів держави.

Підрозділ 1.1 «Історія та стан дослідження проблеми втручання держави у права людини» розкриває етапи зародження проблеми втручання держави у права людини, котрі лежать в основі історичного і соціально-культурного розвитку суспільства.

У підрозділі висловлено авторське бачення прав людини як таких, що є цінностями, ідеями, реальними інструментами, які виявилися здатними покращити умови життя багатьох народів світу більш ефективно, гармонійно, реально, аніж будь-які інші засоби. Висвітлено особливості практичного втілення на законодавчому рівні ідеї прав і свобод людини.

Питання правомірності втручання держави у права людини доцільно розглядати як реалізацію певної ідеї, вимір належного, оскільки сам зміст цієї концепції розгортається в просторі ідеального, у правосвідомості. З іншого боку правомірність, втручання в права людини постає як прагматичне

завдання, яке примушує уповноважених представників держави оцінювати наявну ситуацію щодо об'єму прав, які може реалізувати людина, тобто йдеться про розв'язання реальних проблем правомірності та відповідності дій держави бажаним та закріпленим стандартам.

Формування уявлень про стандарти правомірності втручання держави в права людини передбачало обмеження всевладдя держави та поширення принципу рівноправності, що, в свою чергу, мало своїм наслідком переосмислення ролі людини в її відносинах з суспільством та державою.

Зазначається, що незважаючи на те, що втручання держави у сферу прав і свобод людини перш за все є політико-правовою проблемою, вона спирається на релігійні, філософські та етичні засади.

Саме розуміння правомірності втручання держави у права людини перебуває в постійній динаміці, зазнаючи перегляду його змісту, перш за все, з боку судових органів.

З'ясування змісту правомірності втручання держави у права людини з необхідністю передбачає закріплення прав людини у законодавстві, виступаючи критерієм оцінки досконалості законів та обмежуючи сваволю держави через встановлення вимог правомірності її втручання.

Підрозділ 1.2 «Теоретичні засади та методологія дослідження». Добірка методів дослідження характеризується гуманістично-персоналістичним спрямуванням, аксіологічними та антропоцентричними детермінантами.

У підрозділі робиться акцент на окремих підходах (філософсько-правовий, методологічний, загально-теоретичний, історико-правовий, галузевий) та напрямках дослідження правомірності втручання держави у права людини. Роз'яснюється, яким чином дослідження правомірності втручання держави у права людини передбачає врахування таких принципів як всебічність дослідження, історизм, всеохоплюваність та комплексність. Конкретизуються особливості застосування методів наукового дослідження щодо предмету дослідження.

Розуміння правомірності втручання держави у права людини розкривається як її взаємовідносини із конкретним носієм, через міру компетенції кожного із них, точки кореляції та взаємовплив повноважень, а також, відповідальність кожної із сторін за порушення інтересів та «інтервенцію» у сферу впливу іншого.

Розділ 2 «Система умов правомірності втручання держави у права людини» характеризує сферу прав людини, її межі та видовий спектр розгалуженості, що визначає ступінь демократизації суспільного життя.

Підрозділ 2.1 «Правомірність втручання держави у права людини: поняття, зміст, межі та умови правомірності» розкриває проблему прав людини та її відносин із державою та іншими суб'єктами політичної системи.

Обґрунтовано, що права людини і права громадянина є суттєво відмінними, не лише за формою, але й за змістом.

У підрозділі підкреслюється значення таких умов правомірності втручання держави у права людини як «законність», «легітимна мета»,

«необхідність у демократичному суспільстві».

З метою посилення захисту прав людини та переходу до людиноцентричної моделі діяльності держави пропонується втручання держави в права людини розглядати апріорі як неправомірне до того часу, поки не буде доведено зворотнє (презумпція неправомірності втручання держави у права людини).

Втручання держави у сферу прав і свобод людини є способом практичного визначення меж свободи особи в суспільстві і державі. Від того, якою є міра свободи особи залежить її правове становище, місце і роль у суспільстві. Головне питання у взаємовідносинах людини і держави полягає у мірі визначення її свободи у суспільстві, у підставах та умовах правомірного втручання держави у цю свободу.

Стверджується, що умови правомірності втручання у сферу прав людини значною мірою визначаються наявним у державі політичним режимом.

Висловлено бачення поняття «правомірність втручання держави в права людини» як відповідність дій держави, наслідком яких є обмеження відповідних прав людини і які є необхідними у демократичному суспільстві та здійснюються у легальному та легітимному порядку задля збереження національних інтересів держави, захисту особи і суспільства та панування права.

Зазначається, що трьохелементна модель перевірки правомірності втручання в права людини, яка, зокрема, використовується Європейським судом з прав людини для з'ясування правомірності втручання в права людини, передбачені статтями 8, 9, 10, 11 Європейської конвенції з прав людини може поширюватися і на інші основоположні права. Однак при цьому потрібно враховувати особливості формулювання цих прав. Так, стаття 3 Європейської конвенції з прав людини містить абсолютну заборону на втручання в свободу від катувань, тому достатньо визнати наявність втручання держави в це право, яке досягло мінімального рівня жорстокості для того, щоб йшлося про її порушення.

Зазначається, що розуміння «втручання встановлене законом» в українській правовій системі має вужче значення, аніж в практиці Європейського суду з прав людини, що пов'язано з конституційною заборонаю обмежувати права та свободи іншим способом, аніж це передбачено законом (як актом парламенту).

Підрозділ 2.2 «Відповідність дій держави умовам правомірності втручання держави у права людини в демократичному суспільстві» розкриває зміст сфери прав і свобод людини як своєрідного спеціально правового засобу, що дозволяє втілити інструментальний характер дії права.

Поняття «відповідність дій держави умовам правомірності втручання держави у права людини» в підрозділі ми розглядаємо у двох аспектах: ідеальному та реальному.

У підрозділі висловлено бачення відповідності дій держави умовам правомірності втручання в сферу прав людини як співвіднесення таких дій із

сукупністю ціннісних проявів, передумов, механізму реалізації права, реальних гарантій забезпечення захисту прав та свобод (економічних, соціальних, ідеологічних, юридичних тощо).

При забезпеченні правомірності втручання в права людини зазначається необхідність врахування таких складових правової системи як тлумачення правових норм та правозастосування. Це зумовлено тим, що орієнтація лише на контроль за фіксацією відповідних прав та свобод в законодавстві не дозволяє оцінити реальний стан правової системи щодо гарантування правомірності втручання в права людини.

Вказується, що гарантування правомірності втручання прав людини на національному рівні з необхідністю передбачає як навчання посадових осіб, які здійснюють правозастосування, так і здійснення ефективного контролю як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства, зокрема за допомогою правозахисних організацій та відповідних інститутів громадянського контролю (наприклад, Національний превентивний механізм, мобільні групи чи громадські ради). Разом із тим, центральним елементом системи контролю правомірності втручання держави в права людини залишаються національні судові органи. Саме від них в основному залежить характер контролю умов правомірності втручання в права людини та осмислення меж правомірності такого втручання.

Підкреслюється, що основною проблемою гарантування відповідності дій держави умовам правомірності втручання у права людини значною мірою є неспроможність правової системи на рівні правосвідомості та юридичної практики осмислити та втілити у життя захист прав та свобод людини, захистити від свавільного порушення органами державної влади меж цих прав та свобод і, відповідно, неспроможність українських органів державної влади встановити і ефективно гарантувати правомірність втручання держави у права людини.

Підрозділ 2.3 «Межі правомірності втручання держави у права людини» розкриває суть понять «межі правового (державного) регулювання» та «межі державного впливу». Зазначається, що дані поняття тісно взаємопов'язані між собою, проте не тотожні.

Зроблено акцент на тому, що межа становить собою звуження обсягу чи змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення носіями влади просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб, або певних варіантів поведінки індивідів. Зазначено, що межі правомірності втручання держави у сферу прав людини, попри, на перший погляд, відносну оціночність та неоднозначність питання, становлять собою самостійний та вагомий елемент в межах інституту прав і свобод людини.

Неможливо перейти від закріплення прав людини у юридичних нормах до практичної діяльності людей і до наявності реальної юридичної захищеності як кінцевого результату, мети цієї діяльності без врахування впливу неправових умов (факторів).

Основою наукового з'ясування меж правомірного втручання державної діяльності (державного впливу) повинні слугувати такі фактори як

економічний устрій, суспільні закони, моральний та культурний рівень суспільства, соціально-психологічні фактори.

Наголошується на тому, що термін «межі правомірності» корелює з розумінням юридичної справедливості, як іманентного втілення базових правових цінностей і, відповідно, становить критерій юридичної захищеності прав людини від сваволі держави.

Розділ 3 «Праксеологічні аспекти правомірності втручання держави у права людини» розкриває особливості втілення гарантій забезпечення правомірності дотримання прав людини в Україні та акцентує увагу на їх значенні та особливостях реалізації.

Підрозділ 3.1 «Особливості втручання держави у права людини у практиці Європейського суду з прав людини» створює підґрунтя для подальшої розгорнутої характеристики досліджуваного питання, адже дозволяє розкрити сутність і чинні умови за яких можливе правомірне обмеження прав людини.

Сутність стандартів обмеження державою прав людини розкривається через зміст, тлумачення та застосування статей 8, 9, 10, 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Встановлено, що втручання держави у права людини можна визнати правомірним коли дотримано три умови: встановленість законом, легітимна ціль, необхідність у демократичному суспільстві.

Звернуто увагу, що будь-яке втручання в права людини потребує наявності певних підстав, а саме: нормативно-правових документів, що слугували б орієнтирами правомірності чи неправомірності тих, чи інших правовідносин як приватного, так і публічного типу, а також відповідного тлумачення норм права, які розкривають їх зміст.

Стверджується, що стандарти обмеження державою прав людини виступають підставою для визначення правомірності втручання держави у права людини. Такі стандарти існують у двох площинах: міжнародній й національній. Країни, які визнали юрисдикцію Європейського суду погодилися з тим, що зміст прав та свобод визначається наднаціональним органом з метою забезпечення уніфікованого розуміння прав та свобод людини на території країн-членів Ради Європи. Це пов'язано як із значною роллю прав людини в національних правових системах, так і створенням системи запобігання масового порушення прав людини.

Таким чином, стандарти обмеження прав людини мають подвійну природу: як наднаціональні стандарти щодо яких існує визнання та схоже розуміння в різних правових системах і як національні стандарти, що тісно пов'язані і взаємодіють з особливостями національної правової системи.

Підрозділ 3.2 «Типові види втручання держави у права людини в Україні (відповідно до їх поділу за гілками влади)» розкриває зміст умов правомірності втручання держави у права людини в процесі їхньої реалізації відповідними органами державної влади в Україні.

Результатом моніторингу практики Європейського Суду є встановлення обставин та цілей правомірності втручання держави у права людини.

У підрозділі висвітлено сучасний стан та тенденції розвитку правової системи України в їх взаємозв'язку із проблематикою правомірності втручання держави у права людини.

Здійснюється розгляд правомірності втручання держави в залежності від приналежності до відповідної гілки влади.

Вказується, що неправомірним «законодавчим втручанням» можна назвати прийняття законодавчим органом нормативного акту, що знаходиться у явній суперечності із міжнародними, або конституційними зобов'язаннями держави у сфері прав людини, а також неприйняття тих законодавчих актів, що їх безпосередньо вимагають міжнародні, або конституційні зобов'язання у сфері прав та свобод людини.

Забезпечення умов правомірності діяльності органів виконавчої влади тісно пов'язана з необхідністю дотримання ними основної вимоги спеціально-дозвільного режиму, відповідно до якого вони можуть діяти тільки на підставі, у відповідності та у спосіб передбачений відповідним законодавством. Уникнення неправомірного втручання органів виконавчої влади (перш за все правоохоронних органів) у права людини залежить від подолання причин, які породжують такі порушення, зокрема: недосконалість законодавства, недоліків організаційно-управлінської діяльності, недостатньо високого рівня правосвідомості та правової культури працівників цих органів, недоліків кадрового відбору, навчання та контролю за їхньою діяльністю.

Належне забезпечення умов правомірності втручання держави в права людини в судовій діяльності відіграє ключову роль, зважаючи на той факт, що саме суди виступають інстанцією перевірки правомірності втручання як з боку інших гілок влади, так і зі сторони судів нижчого рівня. Серед причин, які призводять до неправомірного втручання в права людини в цьому випадку можна вказати неналежне тлумачення і застосування норм права, порушення правил вирішення правових колізій, порушення належної судової процедури. Окрім цього, вказується на роль права на приватність як основи для реалізації інших основоположних прав та свобод.

Підрозділ 3.3 «Нормативно-правові засади недопущення неправомірного втручання держави у права людини в правовій системі» вказує на пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту прав людини.

У підрозділі висловлено потребу внесення змін щодо правомірності втручання держави у права людини в сфері законодавчої, виконавчої влади, у сфері судової влади та правоохоронних органів.

Пропонується вжити таких заходів для вдосконалення вітчизняної системи законодавства у галузі правомірності втручання держави у права людини: гармонізація чинного законодавства відповідно до положень імплементованих міжнародних нормативно-правових актів, змінити законодавство, яке стосується діяльності органів виконавчої влади таким чином, щоб запровадити у повсякденну практику систему принципів правомірності втручання держави у права людини, а також в процедуру здійснення досудового слідства та судового процесу. Пропонується змінити

практику тлумачення та застосування відповідних норм Конституції України судовими органами таким чином, щоб при з'ясуванні питання правомірності втручання держави в сферу прав людини обов'язково здійснювалася перевірка з точки зору критерію «необхідності в демократичному суспільстві»

ВИСНОВКИ

У процесі проведення дисертаційного дослідження, спрямованого на визначення поняття, змісту та меж правомірності втручання держави в права людини, особливості її реалізації через систему принципів правомірного втручання держави у права людини та перспективи її втілення у юридичній практиці сучасної України, нами було отримано низку актуальних висновків, основними серед яких є:

1. Правомірність втручання у права людини в Україні доцільно розглядати у двох аспектах: першому – ідеальному, або деонтологічному, розкриваючи теоретичний вимір проблеми через призму наукових категорій, визначення понять, змісту, інших конструктивних основ; та у реальному, або онтологічному, тобто такому, в якому ситуація відображається на практиці, у сфері реальних проблем правомірності та відповідності дій держави бажаним стандартам.

2. В дослідженнях проблеми правомірності втручання держави у сферу прав та свобод людини можна виокремити окремі підходи (філософсько-правовий, методологічний, загально-теоретичний, історико-правовий, галузевий) та напрямки дослідження (в контексті взаємодії із правосуддям; в межах формування правової держави; у розумінні їх співвідношення із світовими стандартами; у вивченні проблем порушуваності та обмеження прав та свобод людини суб'єктами державного впливу).

3. Правомірність втручання держави у права людини слід розглядати як відповідність дій держави, які мають своїм наслідком обмеження відповідних прав людини і є необхідними у демократичному суспільстві та здійснюються у легальному та легітимному порядку задля збереження національних інтересів держави, захисту особи і суспільства та панування права. Якщо необхідність втручання в демократичному суспільстві передбачає наявність існування «нагальної суспільної потреби» такого втручання, то у випадку з'ясування легальності та легітимності порядку слід керуватися як нормами національного права, так і міжнародного права прав людини.

4. Зміст правомірності втручання держави у права людини – це легальні та легітимні взаємовідносини держави із конкретним носієм прав, кореляція та взаємовплив повноважень органів державної влади, а також, відповідальність органів держави за неправомірне порушення інтересів особи та свавільну «інтервенцію» у її права та свободи.

5. Відповідність дій держави умовам правомірності втручання в сферу прав і свобод людини слід розглядати як співвіднесення зазначених нижче елементів.

I. Дії із сукупністю ціннісних проявів: 1) інтереси держави: конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та громадський порядок; 2) суспільні інтереси: мораль, віросповідання, здоров'я населення, навколишнє середовище, інформаційна безпека тощо.

II. Передумови: 1) необхідність забезпечення територіальної цілісності, надзвичайний стан тощо; 2) механізм реалізації права (серед основних елементів якого конституційні норми, права та свободи, структура, зміст, гарантії здійснення, юридичні обов'язки, юридична діяльність, законність та правосвідомість особи, стадії реалізації права; 3) реальні гарантії забезпечення захисту прав та свобод: економічні – наявність розвиненої економіки, здатної задовольнити основні матеріальні потреби конкретної людини та суспільства в цілому, соціальні – досягнення певного рівня добробуту, гарантованого рівня заробітної плати, політичні – народовладдя, багатопартійність, гласність політичного життя, підконтрольність державних органів громадянам, ідеологічні – загальна, політична і правова культури суспільства, юридичні – сукупність правових засобів, які забезпечують реалізацію суб'єктивних прав і свобод людини, захищають від незаконних втручань та порушень.

6. Умови правомірності втручання Української держави у сферу прав людини доцільно поділяти на фактичні (впливають з чинного державного режиму та обумовлюються відповідними суспільними відносинами) та юридичні (система засад і принципів, втілених у правовій системі).

Відповідно, до найтипівіших випадків порушення умов правомірності втручання держави у права людини на основі суб'єктного підходу можна віднести: 1) зі сторони законодавчої влади – прийняття законодавчим органом нормативного акту, що знаходиться у явній суперечності із міжнародними або конституційними зобов'язаннями цієї держави у сфері прав людини, а так само неприйняття тих законодавчих актів, що їх безпосередньо вимагають міжнародні або конституційні зобов'язання у сфері прав та свобод людини; 2) зі сторони виконавчої влади – неможливість забезпечити права і свободи особи без точного дотримання працівниками правоохоронних органів заборон (зокрема, не розголошувати відомостей стосовно приватного життя громадянина, не чинити дій, які принижують честь і гідність особи тощо) або без раціонального використання повноважень та дозволів (фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї тощо); 3) зі сторони судової влади – неналежне ведення судового процесу; порушення розумних строків судових процедур; відмова у провадженні за участю іноземного елемента тощо.

7. Сучасні тенденції встановлення меж правомірності державного втручання та обмеження прав людини свідчать про поступові глобалізаційні процеси, а також інтенсифікацію міжнародного гарантування захисту основоположних прав людини, та передбачають: широке втілення в суспільну правосвідомість аксіоми про те, що саме людина є головним та первинним суб'єктом права; універсалізацію концепції прав людини, розповсюдження її визнання в більшості держав; поширення принципу

рівноправності; збільшення «каталогу» прав людини, якому не завжди відповідають можливості задоволення окремих із них; утворення і розгортання діяльності неурядових організацій з питань захисту прав людини; належне інформування громадськості різних держав про стан дотримання прав людини; поширення пріоритету міжнародного права над внутрішньодержавним правом; зростання числа країн з визнанням міжнародного (наддержавного) контролю за станом дотримання прав людини; зростання ефективності такого міжнародного (наддержавного) контролю.

8. Система принципів правомірності втручання держави у права людини становить собою поєднання загальних принципів правомірності втручання держави у права людини (справедливості, рівності як недискримінації, свободи, гуманізму, тощо) та спеціальних принципів (відповідно до видової приналежності органів державної влади). Спеціальні принципи створюють гарантії запобігання неправомірному втручанню держави у сферу прав людини з боку держави та її органів, якого зазнає людська свобода у її фізичному та духовному вимірах. Відповідно втручання держави у права людини це перш за все втручання у сферу особистих прав, рівень якого залежить від діяльності конкретних органів державної влади.

9. Українські суди, перевіряючи правомірність втручання органів влади у права людини, зобов'язані перевіряти його відповідність критерію необхідності у демократичному суспільстві, як такому, що визначає цілеспрямованість діяльності органів влади в демократичній, правовій державі. Такий обов'язок у судів виникає з міжнародного зобов'язання щодо необхідності дотримання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Також, з метою посилення якості дотримання умов правомірності обмеження прав людини в Україні, необхідно внести відповідні зміни до законодавства, що регулює діяльність правоохоронних органів, передбачивши обов'язок врахування критерію необхідності в демократичній державі відповідного втручання в права людини в рамках їхньої діяльності.

Отже хоча сучасний стан нормативно-правового забезпечення правомірності дотримання прав людини в Україні формально знаходиться на належному рівні, однак потребує певного вдосконалення. Вирішення наявних суперечностей та колізій, економія та чіткість законодавства, його поступова гармонізація із європейськими стандартами, а також режим правомірності, що ґрунтується на обов'язковому й скрупульозному дотриманні законів, здатні відіграти позитивну роль. Суттєвого покращення ситуація зазнала також завдяки новому кримінально-процесуальному законодавству. Основні ж труднощі вбачаються у ефективній реалізації задекларованих положень в межах правозастосування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сидорець Б.В. Правомірність втручання держави у права людини: поняття, структура, межі / Б.В. Сидорець // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – №69 (9). – 2011. – С. 28-33.
2. Сидорець Б.В. Обмеження прав людини (в контексті співвідношення Конституції України і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) / Б.В. Сидорець // Вибори та демократія. – №1 (31). – 2012. – С. 63-70.
3. Сидорець Б.В. Межі розсуду правомірного втручання держави у права людини в демократичному суспільстві / Б.В. Сидорець // Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Випуск 1. – С. 67-78.
4. Сидорець Б.В. Правомірне втручання держави в рішеннях Європейського Суду з прав людини / Б.В. Сидорець // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – №3. – 2012. – С. 55-59.
5. Сидорець Б.В. Втілення умов правомірності втручання держави у права людини в правовій системі України / Б.В. Сидорець // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – №3. – 2012. – С. 59-61.
6. Сидорець Б.В. Проблемы нормативного обеспечения правомерности вмешательства государства в права человека / Б.В. Сидорець // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – №22. – 2013. – С. 131-133.
7. Сидорець Б.В. Обмеження прав людини за Конституцією України / Б.В. Сидорець // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні. Тези доповідей учасників Всеукраїнської наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 30 вересня 2011 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. – С. 202-205.
8. Сидорець Б.В. Правомірність втручання держави у права людини: поняття, зміст та умови правомірності / Б.В. Сидорець // Роль права у забезпеченні законності та правопорядку Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (11-12 жовтня 2011 р.). – Частина 1. – Запоріжжя: Істина, 2011. – С. 26-28.
9. Сидорець Б.В. Межі розсуду правомірності втручання держави у права людини в демократичному суспільстві / Б.В. Сидорець // Правовий вимір сучасних реформаційних процесів в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (21-22 жовтня 2011 р.) . – Частина 1. – Львів, 2011. – С. 39-41.
10. Сидорець Б.В. Відповідність дій держави умовам правомірного втручання держави у права людини в демократичному суспільстві / Б.В. Сидорець // Пріоритетні напрями розвитку законодавства України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10-11 листопада 2011 р.) . – Частина 1. – Запоріжжя: Істина, 2011. – С. 44-46.
11. Сидорець Б.В. Стандарти обмежень державою прав людини в Україні / Б.В. Сидорець // Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (5-6 квітня 2013 р.). – Одеса: Причорноморська фундація права, 2013 – С. 12-14.

АНОТАЦІЯ

Сидорець Б.В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні. – На правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретико-правовому аналізу правомірності втручання держави у права людини в Україні.

У роботі проведено дослідження поняття правомірності втручання держави у права людини, яке пропонується розуміти як відповідність дій держави, які мають своїм наслідком обмеження відповідних прав людини і є необхідними у демократичному суспільстві та здійснюються у легальному та легітимному порядку задля збереження національних інтересів держави, захисту особи і суспільства та панування права. Автором визначено зміст, межі та умови правомірності втручання держави у права людини. Розкрито суть системи принципів правомірності втручання держави у права людини в Україні. Запропоновано внести зміни щодо правомірності втручання держави у права людини в сфері законодавчої, виконавчої влади, у сфері судової влади та правоохоронних органів.

Ключові слова: права людини, правомірність, правомірність втручання у права людини, держава, умови правомірності, принципи правомірності, гарантії правомірності, Європейський Суд з прав людини.

АННОТАЦИЯ

Сидорец Б.В. Правомерность вмешательства государства в права человека в Украине. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Львов: Национальный университет «Львовская политехника», Львов, 2015.

Диссертационное исследование посвящено теоретико-правовому анализу правомерности вмешательства государства в права человека в Украине. В работе проведено исследование понятия правомерности вмешательства государства в права человека, которое предлагается понимать как соответствие действий государства, имеющие своим следствием ограничение соответствующих прав человека, или оно необходимо в демократическом обществе и осуществляются в легальном и легитимном порядке для сохранения национальных интересов государства, защиты

личности и общества и господства права.

Предлагается рассматривать вмешательство государства в права человека как непропорциональное до тех пор, пока не будет доказано обратное (презумпция непропорциональности вмешательства государства в права человека).

Указывается, что вмешательство государства в сферу прав и свобод человека является способом практического определения границ свободы личности в обществе и государстве. От меры свободы личности зависит ее правовое положение, место и роль в обществе. Главный вопрос во взаимоотношениях человека и государства состоит в степени определения его свободы в обществе, в основаниях и условиях пропорционального вмешательства государства в эту свободу.

Автором определено содержание, пределы и условия пропорциональности вмешательства государства в права человека. Раскрыта сущность системы принципов пропорциональности вмешательства государства в права человека в Украине.

Предложено внести изменения относительно пропорциональности вмешательства государства в права человека в сфере законодательной, исполнительной, судебной власти и правоохранительных органов. Указано на необходимость толкования и применения правовых норм касательно пропорциональности вмешательства государства в права человека украинскими правоприменительными органами с учетом необходимости проверки пропорциональности такого вмешательства с точки зрения его необходимости в демократическом обществе.

Ключевые слова: права человека, пропорциональность, пропорциональность вмешательства в права человека, государство, условия пропорциональности, принципы пропорциональности, гарантии пропорциональности, Европейский Суд по правам человека.

ANNOTATION

Sydorets B.V. The legitimacy of state intervention in human rights in Ukraine. - The manuscript.

Dissertation for the degree of Ph.D, specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies. – Lviv: National University «Lviv Polytechnic», Lviv, 2015.

The thesis is devoted to theoretical analysis of the legal legitimacy of state intervention in human rights in Ukraine. The notion of legitimacy of state intervention in human rights, which is proposed to understand as state action having the effect of limiting the respective rights and are necessary in a democratic society, made in the legal and legitimate manner to preserve national interests, protection of persons and society and the rule of law. The author defines the content, scope and conditions of legitimacy of state intervention in human rights. The essence of the principles of legality of state intervention in human rights in Ukraine. Amendments on the legality of state intervention in the sphere of human

rights in the legislature, the executive, the judicial authorities and law enforcement agencies, are propose.

Key words: human rights, the validity, legality interference of human rights, the state, conditions of legality, the principles of legality, legitimacy guarantees, the European Court of Human Rights.

Підписано до друку 21.08.2015р. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 70. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>